

Znaczenie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w rozwoju gospodarczym Polski w latach dziewięćdziesiątych

Wstęp

Rozwój jest definiowany jako długotrwały proces ukierunkowanych zmian, w którym można wyróżnić następujące po sobie kolejne etapy przemian. Na rozwój gospodarczy składają się strukturalne oraz inne zmiany towarzyszące wzrostowi gospodarczemu. Wzrost gospodarczy jest to rozszerzanie zdolności danego kraju do produkcji towarów i usług pożądaných przez ludzi. Ponieważ zdolności produkcyjne gospodarki zależą przede wszystkim od ilości i jakości występujących w niej zasobów, wzrost gospodarczy musi wiązać się z rozszerzaniem i ulepszaniem tych czynników produkcji. Szczególnie ważnymi czynnikami są także akumulacja kapitału dzięki oszczędnościom i inwestycjom, doskonalenie ludzkich umiejętności oraz postęp techniczny [Kamerschen 1991].

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) są jednym z ważnych czynników sprzyjających unowocześnianiu polskiej gospodarki. Przyczyniają się one do zmiany jej struktury przez rozwój usług, przede wszystkim finansowych. Generują nowe miejsca pracy oraz stymulują rozwój gospodarczy w zacofanych regionach kraju. Przez wprowadzanie nowych technologii, nowych form zarządzania, organizacji i produkcji wpływają na poprawę funkcjonowania przedsiębiorstw przejmowanych. W przedsiębiorstwach powstających od podstaw także wprowadzane są nowe procesy technologiczne. Należy wspomnieć również o efekcie odbicia, który powoduje, że firmy krajowe zwiększają konkurencyjność, wzorując się na wyrobach produkowanych przez inwestorów zagranicznych.

Celem opracowania jest próba określenia motywów ekspansji zagranicznej oraz roli bezpośrednich inwestycji zagranicznych w rozwoju gospodarczym Polski. Zakres badań obejmuje lata dziewięćdziesiąte.

W opracowaniu wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego, Państwowej Agencji Inwestycji Zagranicznych oraz obszerną literaturę przedmiotu.

Motywy ekspansji zagranicznej

Wraz z rozwojem i rosnącą rolą korporacji ponadnarodowych sformułowano wiele teorii, które dają odpowiedź na następujące pytania: jakie warunki muszą być spełnione, aby wystąpiły BIZ, dlaczego inwestorzy zagraniczni są w stanie konkurować z lokalnymi firmami, a także dlaczego wybierają dany kraj jako miejsce lokaty inwestycji. Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych znajduje swe potwierdzenie zarówno w teoriach makroekonomicznych, jak i mikroekonomicznych.

W wyniku dotychczasowych badań wykształciły się dwa nurty: tzw. teorie neoczynnikowe i tzw. teorie neotechnologiczne. W niniejszym opracowaniu zostaną omówione wyłącznie teorie neotechnologiczne. Są one teoriami mikroekonomicznymi, eksponując postęp techniczny jako czynnik kształtujący kierunki i strukturę wymiany międzynarodowej. Czynnik ten ma szczególne znaczenie w odniesieniu do przedsiębiorstw wielonarodowych. Do teorii neotechnologicznych, uwzględniających przedsiębiorstwo i strukturę rynku, zalicza się m.in. teorie: luki technologicznej M.V. Posnera, monopolistycznej przewagi S. Hymera i Ch. Kindlebergera, reakcji F.T. Knickerbockera, obszaru walutowego Alibera, lokalizacji, cyklu życia produktu R. Vernona, internalizacji, portfela, eklektyczną bezpośrednich inwestycji zagranicznych J.H. Dunninga [Bartkiewicz 1998].

Najbardziej kompleksowe ujęcie zawiera teoria Dunninga, która wymaga szerszego omówienia. Starał się on połączyć w jedną całość różne teorie, z zachowaniem świadomości, że takie ich połączenie może być niespójne. Eklektyczna teoria Dunninga, nazywana paradygmatem OLI (Ownership, Location, Internalization), zakłada, że przedsiębiorstwo inwestuje za granicą, jeżeli wystąpią następujące przesłanki:

- przedsiębiorstwo posiada przewagę¹ w stosunku do lokalnych podmiotów gospodarczych,

¹J.H. Dunning wyróżnia przewagę z tytułu posiadanych aktywów i przewagę transakcyjne korporacji transnarodowej. Te pierwsze powstają z prawnie zastrzeżonej własności specyficznych aktywów korporacji transnarodowej w stosunku do posiadanych przez inne przedsiębiorstwa. Drugi typ przewag odzwierciedla zdolność korporacji jako organizacji hierarchicznej do osiągnięcia korzyści transakcyjnych (bądź zmniejszenia kosztów transakcyjnych) powstających w wyni-

- przewaga ta musi zostać wykorzystana przez przedsiębiorstwo indywidualnie, a nie poprzez sprzedaż (licencję) lub dzierżawę,
- występuje korzystna lokalizacja [Bartkiewicz 1998].

Wszystkie wymienione teorie są mało elastyczne i tylko w niewielkim stopniu odzwierciedlają motyw, którymi kierują się inwestorzy zagraniczni. Każda inwestycja zagraniczna musi być rozpatrywana odrębnie, istotny wpływ ma to, czy przedmiotem zainteresowania jest kraj rozwinięty, czy rozwijający się. Na podstawie grupowania bardzo dużej liczby czynników można wyróżnić cztery podstawowe motywy ekspansji zagranicznej: rynkowe, kosztowe, zaopatrzeniowe oraz polityczne.

Podstawowym motywem podejmowania działalności gospodarczej jest otwarcie nowych rynków i utrzymanie się na dotychczasowych. Do podjęcia BIZ silnie zachęcają wprowadzane lub zaostrzone restrykcje importowe na dotychczasowych rynkach. Nie bez znaczenia jest chęć wyprzedzenia konkurentów pod względem technologii lub organizacji.

Kolejnym powodem internacjonalizacji jest obniżenie kosztów produkcji, a tym samym zwiększenie stopy zysku. Przez przemieszczenie niektórych etapów cyklu produkcyjnego za granicę uzyskiwane są korzyści skali. Częstym powodem uzasadniania przepływu inwestycji bezpośrednich są niższe koszty pracy w kraju goszczącym, co może jednak odzwierciedlać niższe kwalifikacje pracowników.

Motyw zaopatrzeniowy współcześnie ma małe znaczenie. Uzasadniony jest, gdy następuje przemieszczanie inwestycji do krajów posiadających surowce niedostępne w kraju macierzystym oraz gdy w procesie produkcyjnym powstają odpady szkodliwe dla środowiska (przemieszczanie tzw. brudnych przemysłów).

Motywy polityczne są różne dla krajów eksportujących kapitał i dla krajów przyjmujących, a także dla krajów rozwiniętych i rozwijających się. Pierwsze z nich traktują inwestycje zagraniczne jak krajowe, czego wyrazem jest brak barier hamujących napływ kapitału. Nie można jednak jednoznacznie ocenić postawy krajów rozwijających się. Dla niektórych stanowią one priorytet (np. kraje Azji Południowo-Wschodniej, inne traktują je natomiast jako zagrożenie suwerenności czy utratę potencjalnych korzyści [Bartkiewicz 1998].

ku wspólnego zarządzania siecią aktywów ulokowanych w różnych krajach. W: J. Rowiński, J. Bielecki, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w przemyśle rolno-spożywczym*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2002, nr 1, s. 33.

Według J. Szpakowskiego, do przewag przedsiębiorstwa możemy zaliczyć: przewagę technologiczną w zakresie nowych produktów i metod produkcji, przewagę finansową wynikłą z posiadania własnej bazy kapitałowej oraz łatwiejszego dostępu do rynków kredytowych i kapitałowych, przewagę marketingową, przewagę w zakresie zarządzania. W: J. Szpakowski, *Transfer i absorpcja postępu technicznego przez gospodarkę krajów rozwijających się*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000, s. 52.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce

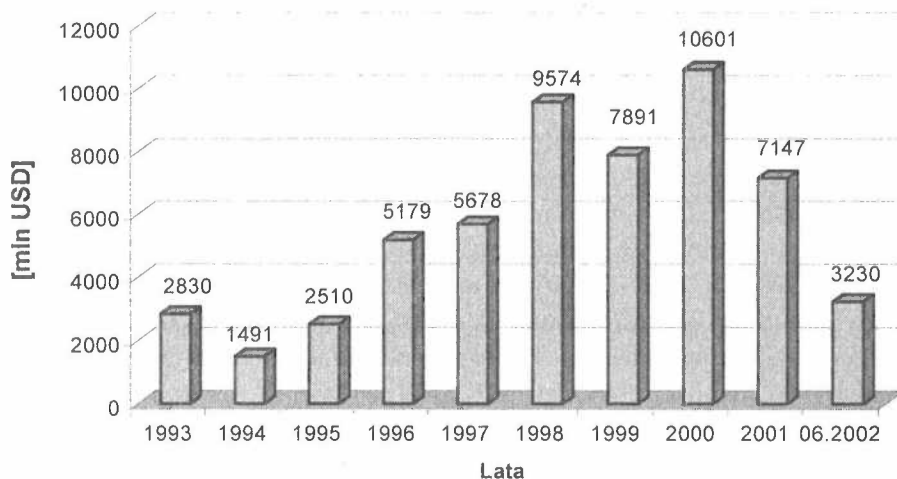
Napływ kapitału zagranicznego dokonuje się głównie w formie inwestycji bezpośrednich typu *greenfield* lub poprzez nabycie już istniejących spółek. Zgodnie z definicją stosowaną przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) oraz Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), inwestycje bezpośrednie są dokonywane w celu zdobycia trwałego udziału w przedsiębiorstwie działającym w innej gospodarce narodowej niż gospodarka inwestora i efektywnego wpływu na zarządzanie tym przedsiębiorstwem. Większość dostępnych badań dotyczących bezpośrednich inwestycji zagranicznych bazuje na wąskiej definicji MFW, zgodnie z którą są one inwestycjami kapitałowymi, gdzie inwestor zagraniczny posiada minimum 10% praw głosu [Karaszewski 2001].

Ze względu na udział kapitału inwestora zagranicznego w przedsiębiorstwie inwestycje takie dzielą się na *joint ventures* – przedsiębiorstwa z kapitałem mieszanym i tzw. *subsidiaries* – przedsiębiorstwa ze stuprocentowym udziałem zagranicznym, zwane spółkami-córkami. W praktyce inwestor zagraniczny zwykle dąży do zapewnienia sobie ponad 50% udziałów w kapitale spółki polskiej.

Inwestycje bezpośrednie mogą łagodzić negatywne skutki zbyt dużego deficytu na rachunku obrotów bieżących, a także umożliwiać poprawę sytuacji poszczególnych firm, np. przez zwiększanie nakładów inwestycyjnych, produkcji i zatrudnienia. Tylko inwestycje bezpośrednie gwarantują długookresowe zainteresowanie inwestora przedsiębiorstwem. Angażują one zatem obcy kapitał na wiele lat i nie są gwałtownie wycofywane w momentach kryzysowych. Drugą kategorią obrotów kapitałowych są inwestycje portfelowe, które wpływają na rachunek kapitałowy i pośrednio wspomagają gospodarkę. W okresie kryzysu inwestycje portfelowe są wycofywane. Należy jednak zwrócić uwagę, że stawianie przeszkód w dostępie do inwestycji portfelowych może zniechęcić potencjalnych inwestorów także do podejmowania inwestycji bezpośrednich.

W pierwszej połowie 2002 r. do Polski napłynęło ponad 3 mld USD bezpośrednich inwestycji zagranicznych (rys. 1). Jest to wartość porównywalna z kwotą w tym samym okresie 2001 r., kiedy zagraniczni inwestorzy ulokowali 3,26 mld USD. W pierwszej połowie 2002 r. ponad 31% inwestycji zostało ulokowanych w przemyśle, 27% w pośrednictwie finansowym oraz 20% w handlu i naprawach. Nowe inwestycje były głównie zrealizowane przez przejęcia (70% wartości). Podobnie jak we wcześniejszych latach, inwestycje zrealizowane w pierwszej połowie 2002 r. w dużej mierze pochodziły z krajów tzw. triady (kraje UE, Stany Zjednoczone i Japonia). Przedsiębiorstwa pocho-

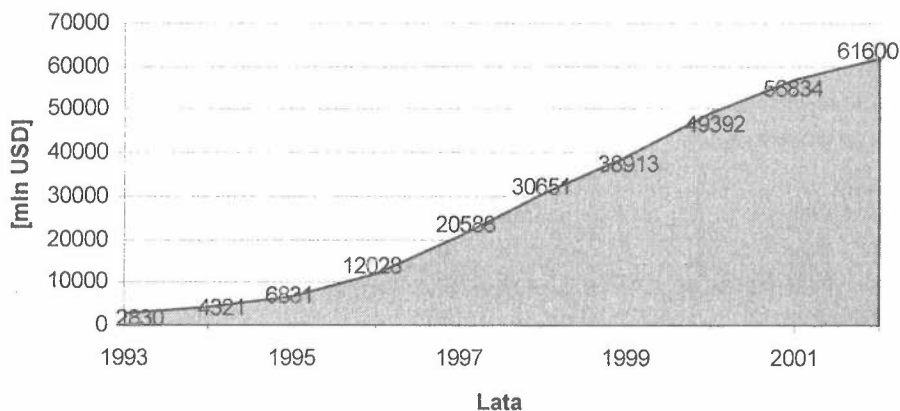
dzące z krajów Unii Europejskiej zainwestowały blisko 70% kapitału zagranicznego w Polsce. Pierwsze miejsce pod względem wartości nakładów inwestycyjnych zajęła Belgia, która ulokowała 487 mln USD (ponad 15% ogólnej wartości inwestycji). Skumulowana wartość wszystkich inwestycji zagranicznych w Polsce w latach 1993–06.2002 wyniosła 61,6 mld USD i począwszy od 2000 roku ich roczny napływ zmniejszał się (rys. 2).

Rysunek 1

Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Polski w latach 1993–2002

Źródło: Dane PAIZ, 2002.

Rysunek 2

Skumulowana wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce w latach 1993–2002

Źródło: Dane PAIZ, 2002.

Wyróżnia się dwie główne przyczyny spadku zainteresowania inwestycjami bezpośrednimi w naszym kraju. Pierwszą jest ogólnoswiatowa tendencja do zmniejszania, w okresie dużej niepewności i pogorszenia koniunktury, transferu kapitałów w skali ponadnarodowej. Drugi powód ma charakter wewnętrzny: proces prywatyzacji w Polsce w zasadzie dobiega końca, dlatego w ofercie przedstawianej inwestorom zagranicznym jest coraz mniej atrakcyjnych propozycji. Nie bez znaczenia są też pogorszenie perspektyw rozwoju gospodarczego naszego kraju, wysokie koszty pracy, a także słaba infrastruktura. Mimo spadku napływu inwestycji od 2000 r., mają one jednak duże znaczenie, gdyż finansują w znacznym stopniu deficyt obrotów bieżących.

Liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 r. (wyłączając banki i instytucje ubezpieczeniowe) w stosunku do 1996 r. wzrosła prawie o 28%. W 2000 r., wówczas gdy napływ kapitału zagranicznego do Polski był najwyższy, wzrost ten w stosunku do 1999 r., wyniósł 6,2%. Jednakże w 2001 r. w porównaniu z 2000 r. wyniósł już tylko 1,6%. Wynika to ze zmniejszonego napływu kapitału zagranicznego do Polski (tab. 1).

Liczba zatrudnionych w spółkach z udziałem kapitału zagranicznego w latach 1996–2001 wzrosła o 66%. Najwyższy wzrost wystąpił w 1998 r. i wyniósł w porównaniu do 1997 r. 22,8%. W 2001 r. nastąpił nieznaczny spadek liczby pracujących o 0,9%, ale można przypuszczać, że będzie miał on miejsce również w następnych latach. Do przyczyn tego zjawiska należy zaliczyć m.in. zmniejszenie napływu inwestycji zagranicznych, likwidację oddziałów firm zagranicznych ulokowanych w Polsce oraz pogarszającą się sytuację gospodarczą kraju, czego efektem jest wzrastające bezrobocie (do 18,7% w styczniu 2003 r.).

Tabela 1

Spółki z udziałem kapitału zagranicznego w latach 1996–2001*

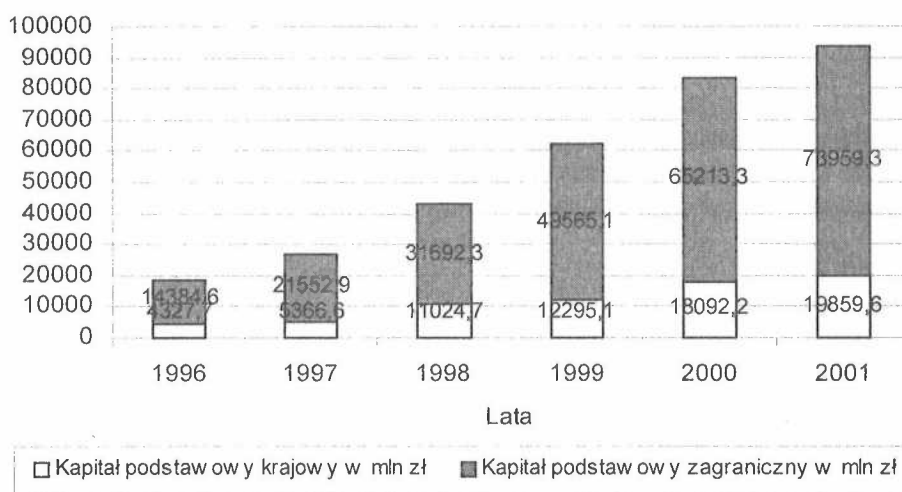
Wyszczególnienie	Liczba spółek i pracowników w latach					
	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Spółki ogółem	11 307	12 377	12 649	13 400	14 244	14 469
Liczba pracujących	578 412	684 564	840 948	923 493	966 506	957 888

*Dane nie uwzględniają napływu kapitału zagranicznego do banków i instytucji ubezpieczeniowych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 r., GUS, Warszawa 2002.

Kapitał podstawowy spółek z udziałem kapitału zagranicznego w badanych latach wzrósł ponad 5-krotnie, z 18 712,3 mln zł do 93 818,9 mln zł. Charakteryzuje się on więc wyraźną tendencją wzrostu. W latach 1996–2001 wartość

krajowego kapitału podstawowego wzrosła ponad 4,5-krotnie, natomiast zagranicznego ponad 5-krotnie. W strukturze kapitału podstawowego dominującą pozycję zajmuje kapitał zagraniczny i jego udział wahał się od 71% w 1999 r. do 80% w 2001 r., natomiast udział kapitału krajowego wynosił ponad 20% (rys. 3).

Rysunek 3

Kapitał podstawowy spółek z udziałem kapitału zagranicznego w latach 1996–2001 (dane nie uwzględniają napływu kapitału zagranicznego do banków i instytucji kapitału podstawowego ubezpieczeniowych).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 r., GUS, Warszawa 2002.

Rola inwestycji zagranicznych w przebudowie technologicznej kraju

Transfer technologii jest nieodłącznym elementem towarzyszącym napływowi bezpośrednich inwestycji do Polski. Sprzyja on poprawie innowacyjności gospodarki i zmniejszaniu istniejącej luki technologicznej pomiędzy krajami wysoko rozwiniętymi a krajami rozwijającymi się.

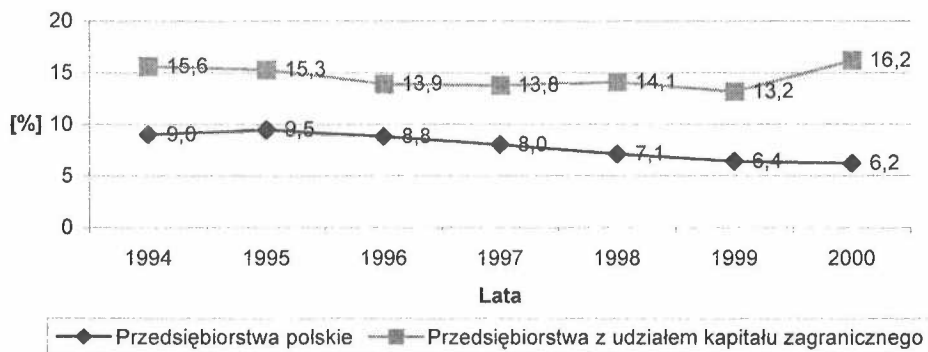
W pierwszych latach transformacji produkcja podjęta przez inwestorów zagranicznych w celu zmniejszenia niedoboru dóbr konsumpcyjnych na rynku krajowym nie wymagała stosowania nowoczesnych rozwiązań technologicznych, jednak ponad 60% spółek z udziałem kapitału zagranicznego wykorzy-

stywała technologie i urządzenia produkcyjne nie starsze niż rok. W połowie lat 90. większość spółek z kapitałem zagranicznym wykorzystywała technologie nie starsze niż pięcioletnie (sprzed roku – 62,8%, sprzed pięciu lat – 63%, sprzed 10 lat – 28,6%). Najwyższy udział nowoczesnych technologii charakteryzował przedsiębiorstwa z kapitałem kanadyjskim, brytyjskim, austriackim i amerykańskim [Karaszewski 2001].

Znaczenie bezpośrednich inwestycji zagranicznych dla transferu technologii potwierdzają również badania przeprowadzone wśród pracowników firm z udziałem kapitału zagranicznego. Dziewięciu na dziesięciu pracowników wskazywało, że jakość wykorzystywanych maszyn i urządzeń w przedsiębiorstwach zagranicznych poprawiła się w porównaniu do przedsiębiorstw krajowych. Wzrosła też automatyzacja i komputeryzacja procesów produkcyjnych, a także jakość surowców i opakowań [Weresa 2002].

Wpływ inwestycji na eksport i import

W Polsce zagraniczny kapitał przyczynia się do wzrostu eksportu. Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego stanowią tylko 10,6% firm, ale ponad 54% eksportu. Z danych zamieszczonych na rysunku 4 wynika, że przychody z eksportu spółek z kapitałem zagranicznym stanowiły od około 13% do około 16% przychodów z działalności w latach 1994–2000. Od 1995 r. widać wyraźną tendencję spadku przychodów z eksportu firm polskich w porównaniu do przedsiębiorstw zagranicznych.

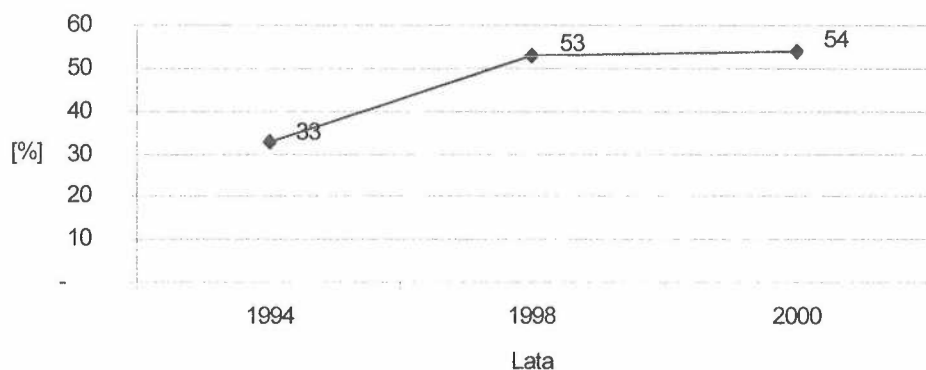
Rysunek 4

Przychody z eksportu jako odsetek przychodów z całkowitej działalności w latach 1994–2000

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS 1994–2001.

Niepokojącym zjawiskiem jest mały wpływ przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego na podnoszenie konkurencyjności eksportu. Na Węgrzech, gdzie podmioty z udziałem kapitału zagranicznego realizują ponad 80% eksportu, w ciągu ostatnich dziesięciu lat udział towarów wysoko przetworzonych w zagranicznej sprzedaży wzrósł z 4 do 25%, a średnio przetworzonych z kilkunastu do 45%. W Polsce udział ten również rośnie, ale znacznie wolniej [Apanowicz, Walewska 2002]. W celu poprawy tej niekorzystnej sytuacji najważniejsze są zwiększanie atrakcyjności kraju (poprawa jakości infrastruktury), stosowanie systemu ulg i zachęt dla inwestorów, podnoszenie poziomu technologicznego przedsiębiorstw, kwalifikacji pracowników oraz aktywna promocja skierowana do konkretnych inwestorów.

Spółki z udziałem kapitału zagranicznego przejawiają dużą skłonność do importu, co sprawia, że ich bilans handlowy jest często ujemny. Udział spółek z kapitałem zagranicznym w polskim imporcie wzrósł z 33% w 1994 r. do poziomu 54% w 2000 r. (rys. 5).

Rysunek 5

Udział spółek z udziałem kapitału zagranicznego w polskim imporcie w latach 1994, 1998 i 2000

Źródło: Opracowano na podstawie J. Cygler, 2002: *Rozmiary i znaczenie BIZ w polskiej gospodarce*, W: Inwestycje zagraniczne. Koło zamachowe czy bariera rozwoju polskiej gospodarki? Materiały konferencyjne Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych, s. 9.

Wnioski

Przedstawione w opracowaniu rozważania pozwalają na wyciągnięcie kilku wniosków.

1. W wyniku dotychczasowych badań wykształciło się wiele teorii dotyczących motywów ekspansji zagranicznej. Nie istnieje jednak teoria, która jed-

noznacznie odpowiadałaby na wszystkie pytania i rozwiązywałaby wszystkie problemy. Do najważniejszych motywów, jakimi kierują się przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego inwestujące w Polsce zalicza się motywy rynkowe, kosztowe, zaopatrzeniowe oraz polityczne.

2. Począwszy od 2000 r. zmniejsza się napływ inwestycji zagranicznych do Polski. Do przyczyn tego zjawiska można zaliczyć malejącą atrakcyjność inwestycyjną naszego kraju oraz dobiegające końca procesy prywatyzacji.
3. W strukturze kapitału podstawowego przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego dominującą pozycję zajmuje kapitał zagraniczny, co świadczy, że inwestorzy zagraniczni mają trwały wpływ na podejmowanie strategicznych decyzji w przedsiębiorstwach.
4. Kapitał zagraniczny odegrał dużą rolę w modernizacji przejmowanych, jak również budowanych od podstaw przedsiębiorstw.
5. Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego osiągają wyższe przychody z eksportu w porównaniu z przedsiębiorstwami polskimi. Niepokojącym zjawiskiem jest jednak mały wpływ inwestorów zagranicznych na podnoszenie konkurencyjności eksportu w porównaniu z innymi krajami oraz ich duża skłonność do importu.

Literatura

- APANOWICZ P., WALEWSKA D., *Polska liderem*, „Rzeczpospolita”, 18.09.2002.
- BARTKIEWICZ P., 1998: *Przedsiębiorstwa wielonarodowe i rynek globalny*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań.
- CYGLER J., *Rozmiary i znaczenie BIZ w polskiej gospodarce* [w:] Inwestycje zagraniczne. Koło zamachowe czy bariera rozwoju polskiej gospodarki? Materiały konferencyjne Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych, 03.07. 2002.
- Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w 2001 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2002.
- KAMERSCHEN D.R., MCKENZIE R.B., NARDINELLI C., 1991: *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”, Gdańsk.
- KARASZEWSKI W., 2001: *Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce w latach 1990–1999 (miejsce w gospodarce kraju, czynniki i perspektywy rozwojowe)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- KLEPACKI B., BORATYŃSKA K., 2002: *Globalizacja a inwestycje zagraniczne i transfer technologii*, Ecologic and economic problems of agribusiness development, Lviv State Agrarian University, Lviv.
- Roczniki Statystyczne GUS za lata 1995–2001.*
- WERESA A., 2002: *Wpływ handlu zagranicznego i inwestycji bezpośrednich na innowacyjność polskiej gospodarki*, Monografie i Opracowania, SGH. www.paiz.gov.pl

Importance of Foreign Direct Investment in Economic Development of Poland in the Nineties

Abstract

In the paper, the importance of foreign direct investment in economic development of Poland in the nineties is presented.

The author discussed theories of international capital flows expansion on Poland's example. According to the estimations of PAIZ, the cumulative value of FDI in Poland (since 1993 to June 2002) reached USD 61,6 billion in total. Despite the global downward trend in the FDI movements, in Poland their inflows were worth of USD 3,23 billion in the mid of 2002.

Moreover, it was observed growing investors' interest in manufacturing activities in Poland. This in turn is an important factor leading to economic development stimulation and creation of new job places, particularly in the backward regions of Poland. Additionally, the role of FDI in technology improvements in overtaken enterprises as well as their impact on exports and imports were pointed out.